

ATITUDINEA LUI MIHAIL KOGĂLNICEANU, A UNOR AUTORI-
TĂȚI ROMÎNEȘTI DIN PORTURILE DUNĂRENE ȘI A MASELOR
POPULARE ÎN TIMPUL TREGERII CETEI LUI HRISTO BOTEV

(27 APRILIE — 15 IUNIE 1876)

Constantin N. Velichi

În introducerea unei conferințe ținută acum cițiva ani la Institutul de Istorie al Academiei R.P.R., prof. D. Kosev, membru corespondent al Academiei bulgare și directorul Institutului de Istorie de la Sofia, apreciind critic istoriografia burgheză bulgară spunea textual: «Istoricii burghezi au trecut sub tăcere sau au denaturat faptele și evenimentele istorice, care contribuiau la întărirea prieteniei bulgaro-ruse și de asemenea și la prietenia dintre poporul bulgar și celelalte popoare. Așa, de exemplu, se știe că revoluționarii bulgari au luptat și au pregătit eliberarea națională a patriei lor pe pământ românesc, că între ei și cercurile progresiste românești a existat o strinsă și frățască colaborare. Poporul bulgar n-a uitat și nu va uita niciodată ospitalitatea pe care poporul român a dat-o revoluționarilor bulgari pentru eliberarea națională, revoluționarilor democrați ca G. S. Rakovski, V. Levski, Hristo Botev, L. Karavelov și sute ca ei, care au petrecut mulți ani în România și au pregătit de aci eliberarea Bulgariei de sub jug străin. Dar istoricii burghezi și oamenii politici bulgari n-au dat atenția necesară acestei ospitalități și nici participării luptătorilor români din mișcarea de eliberare națională a Bulgariei, deoarece burghezia bulgară nu dorea prietenia dintre poporul român și bulgar, ci sădirea concepțiilor șovine, megalobulgare în masele populare din Bulgaria ».

Într-adevăr, istoriografia burgheză bulgară — cu mici excepții — studiind această problemă s-a oprit mai ales asupra faptelor, fără a insista asupra colaborării însăși a celor două popoare vecine.

În ceea ce privește istoriografia burgheză românească, se poate spune același lucru. Cercetările făcute în această privință au fost și mai sporadice și rezultatele lor n-au putut duce la tragerea unor concluzii mai adânci în privința legăturilor pe care le-au avut pe pământul țării noastre acești revoluționari bulgari. O activitate științifică cu totul excepțională a depus în această direcție acad. P. Constantinescu-Iași, care se ocupă de peste 50 de ani de studierea relațiilor romîno-bulgare de-a lungul veacurilor, fiind în această privință un adevărat deschizător de drumuri¹. Studiul său «Liberalii români și vechii

¹ Vezi bibliografia lucrărilor sale în cartea sa *Studii istorice romîno-bulgare*, București, 1956, prefață (pp. 3—7).

revoluționari bulgari », publicat la Iași în 1924, este prima cercetare făcută la noi în acest sens. Materialele documentare publicate de la această dată încoace permit însă completări interesante și care trebuie făcute pentru a se stabili precis atitudinea diferitelor guverne sau a diferiților oameni politici de la noi, în anumite momente ale perioadei 1850—1877, precum și cauzele care au determinat aceste atitudini față de revoluționarii bulgari. De aceea, după părerea noastră, pentru a se putea trage concluzii cât mai documentate, sînt necesare o serie întreagă de cercetări de detaliu, care să îmbrățișeze momentele mai importante ale acestei perioade. Acesta este rostul articolului de față care urmărește precizarea atitudinii lui M. Kogălniceanu, a unor autorități românești și a maselor populare în preajma trecerii cetei lui Hristo Botev și imediat după aceea, adică între 27 aprilie 1876—15 iunie 1876.

Față de studiul prof. V. Maciu, *Condițiile interne ale proclamării independenței României*, apărut în 1955 și care prin planul său privea în mare activitatea revoluționarilor bulgari în perioada 1866—1877, ca și față de studiile acad. P. Constantinescu-Iași², articolul de față vine cu o serie de elemente noi, datorite în cea mai mare parte unor materiale documentare nefolosite pînă acum la noi în chestiunea ce ne interesează. Este vorba de cîteva mărturii bulgare sau turcești dintre cele mai autorizate.

Documentele utilizate pînă acum pentru această problemă au fost: corespondența externă a Ministerului afacerilor străine al României cu diferiți agenți diplomatici romîni sau cu Asim bei, guvernatorul vilaetului dunărean cu reședința la Ruscium, corespondența internă dintre Kogălniceanu și diferiți miniștri sau autorități locale, în special cu autoritățile din porturile dunărene, precum și cîteva pasaje din «Memoriile» lui Carol I³.

Să examinăm întîi faptele. Mihail Kogălniceanu ajunge în fruntea Ministerului de externe la 27 aprilie 1876, cînd vine la putere guvernul condus de Manolachi Costachi Iepureanu, și rămîne în acest post pînă la demisia aceluiași guvern, care se produce la 23 VII 1876⁴.

La 28 aprilie guvernul romîn subliniasе politica de neutralitate a țării⁵, iar la 29 aprilie, două zile după preluarea Ministerului afacerilor externe, Kogălniceanu se grăbeа să asigure Turcia de dorința sa de a dezvolta legăturile existente «în cadrul celei mai perfecte armonii și a celei mai desăvîrșite înțelegeri»⁶.

Cu o săptămînă înainte de venirea în fruntea Ministerului de externe a lui Kogălniceanu, în Bulgaria, la Koprivștița, izbucnise cunoscuta răscoală

² P. Constantinescu-Iași, *Rolul României în epoca de regenerare a Bulgariei*, Iași, 1919, pp. 78—81; *Liberalii romîni și vechii revoluționari bulgari*, Iași, 1924, pp. 18—23.

³ O parte din aceste documente au fost publicate încă din 1876. Vezi *Documente oficiale. Neutralitatea României*, București, 1876. O parte din această publicație s-a reeditat de Kiriak Tankov în *Сборник за народни умотворения, наука и книжнина*, XVIII, Sofia, 1901, p. 207—241, sub titlul *Официални ромъно-турски документи по минаването на Хр. Ботъвата чета през Дунава в 1876 година* și au fost utilizate la noi de P. Constantinescu-Iași în lucrarea sa din 1919. Un număr și mai mare de documente s-au publicat în *Documente privind istoria României. Războiul pentru independență*, vol. I, partea II, ed. Academiei R.P.R., București, 1954.

⁴ Vasile Maciu, *Condițiile interne ale proclamării independenței României*, București, 1955, p. 39 și urm.

⁵ *Documente privind istoria României. Războiul de independență*, vol. I, partea II, București, 1954, p. 144.

⁶ *Ibidem*, pp. 145—146, Tankov, *op. cit.*, pp. 211—212, Vasile Maciu, *op. cit.*, p. 40.

din aprilie 1876, înăbușită în singe de bașbuzuci și de armatele regulate ale sultanului. Ea fusese pregătită de Comitetul revoluționar de la Giurgiu.

În aprilie și mai 1876, Botev își adună cetașii, înarmându-i și grupându-i în porturile românești de la Dunăre. Poetul se îmbarcă la 16 mai pe vasul austriac Radetzki, cetașii săi se îmbarcă și ei ca grădinari mai ales în porturile Zimnicea, T. Măgurele, Corabia și Bechet, având armele împachetate în lăzi, date ca bagaje, și la 17 mai silesc pe căpitanul vasului să-i debarce pe malul bulgăresc în dreptul satului Kozlodui⁷.

Nu e cazul să reproducem aici extrase din corespondența lui Kogălniceanu cu agenții acreditați pe lângă diferitele guverne sau din dispozițiile ce le dă autorităților românești din porturile dunărene, deoarece nimeni n-ar putea contesta că textul lor indică altceva decât o politică de strictă neutralitate. Această corespondență reflectă însă într-adevăr situația reală? Este o întrebare asupra căreia vom reveni.

Era clar că Asim bei, guvernatorul Rusciukului, informat de numeroșii săi spioni, care mișunau prin porturile de la Dunăre, se îndoia total de bunele intenții ce reieșeau din textul unor note diplomatice, așa cum vom vedea mai jos. Conținutul corespondenței dintre Asim și Kogălniceanu a fost utilizat pentru prima oară la noi de către acad. Constantinescu-Iași și el constă în următoarele:⁸

La 10 mai 1876 Asim îi scrie lui Kogălniceanu arătându-i că la hotelul « Basarab » din Giurgiu, trei-patru bogătași bulgari, locuind în camerele Nr. 1 și 2 ale aceluiași hotel, organizează în fiecare seară serbări și recrutează cetași din tineretul ce se adună acolo. Șapte-opt sute de bulgari ce s-au înscris, ar fi adunați în satul Petroșani de lângă Zimnicea, fiind gata să treacă Dunărea. Îl roagă să ia măsuri atît la Giurgiu, cît și în celelalte schele dunărene.

Kogălniceanu îi răspunde a doua zi — la 11 mai, arătându-i că a trimis la Giurgiu un înalt funcționar din Ministerul de interne, care va cerceta totul. Peste 3 zile Asim avea răspunsul complet — o copie a raportului Ministerului de interne, care arăta punct cu punct, că toate cele afirmate în scrisoarea de la 10 mai nu erau adevărate.

În aceeași zi, 14 mai, Kogălniceanu scrie generalului Ghica, agentul nostru la Poartă, rugîndu-l să aducă la cunoștința lui Savfet pașa, ministrul de externe al Turciei, insinuările lui Asim bei de la Rusciuk, care — adaugă nota — în ciuda tuturor măsurilor pe care le-a luat guvernul român, a afirmat consulului Austro-Ungariei din acel oraș, că guvernul român nu ia măsuri energice împotriva formării sau trecerii cetelor bulgare.

Kogălniceanu adaugă că — după rapoartele confidențiale primite de la funcționarii săi de pe frontieră — Asim nu se dă înlături de a critica guvernul român, scăzînd prestigiul acestuia din urmă în fața acelorasi funcționari.

Într-adevăr, Ghica, la ordinul lui Kogălniceanu, adresează o notă lui Savfet pașa în acest sens, adăugînd numeroase copii după ordinele severe pe care le dăduse Kogălniceanu căpitanilor de la Dunăre, după ordinele date în același sens de către Ministerul de interne tuturor organelor administrative

⁷ Mihail Dimitrov, *Xpucmo Bomes*, Sofia, 1948, p. 180 și urm, Ivan Undjiev, *Xpucmo Bomes*, Sofia, 1956, p. 60. și urm.

⁸ P. Constantinescu-Iași, *Rolul Romîniei în epoca de regenerare a Bulgariei*, Iași, 1919, pp. 78—81; Al. Iordan, *Întruriri românești în literatura și viața Bulgarilor*, București, 1941, p. 11.

din țară, după raportul lui Herişescu, care anchetase la Giurgiu și, în sfârșit, după corespondența dintre Kogălniceanu și Asim⁹.

Orice cancelarie diplomatică care ar fi avut în față asemenea documente — la care se pot adăuga și altele de același fel — n-ar fi putut să nu creadă în politica de neutralitate pe care o ducea guvernul român. Cu o singură rezervă însă: să fie departe de locul unde se petreceau evenimentele — adică de țărmul dunărean.

Spre deosebire de Savfet pașa, care se afla la Constantinopol, Asim stă la Rusciuk și spionii săi răspinși în porturile dunărene îl informau — cu unele exagerări, e adevărat — asupra realității. La rîndul său, Asim îl informa pe Savfet, și tocmai acesta e rostul notei pe care Kogălniceanu, prin Ghica, o adresează Porții. Kogălniceanu voia să-l convingă pe Savfet pașa de energicele și multiplele măsuri pe care guvernul român le lua pentru a împiedica formarea sau trecerea cetelor.

Că Asim avea dreptate, aceasta ne-o arată faptele. Intr-adevăr, la 12 și 14 mai, Kogălniceanu îi notificase atît lui, cit și Porții că pe țărmul Dunării domnește liniștea¹⁰ și că autoritățile veghează cu strășnicie, iar peste două zile, la 16 mai, Botev se îmbarcă la Giurgiu cu destui cetăși, la Zimnicea, Turnu-Măgurele, Corabia și Bechet se îmbarcă și alții — în total vreo 200 și la 17 mai debarcă la Kozlodui.

Kogălniceanu a aflat vestea debarcării cetei la 18 mai. Imediat telegrafiază agenților diplomați romîni să expună incidentul Ministerului de externe respectiv. Din textul circularei rezultă însă că vasul a îmbarcat cetăși de pe *ambele* maluri ale Dunării — ceea ce de fapt era inexact — dar Kogălniceanu o afirmă pentru ca o parte din vină să cadă și asupra lui Asim. În același timp se menționează că vasul transporta lăzi cu arme, fără a se arăta însă unde au fost îmbarcate și lăsînd să se înțeleagă că vina rămîne asupra companiei austriace de navigație.

Pentru a întări această afirmație, Kogălniceanu adresează în aceeași zi o notă companiei cerîndu-i să ia măsuri, deoarece ar fi primit informații că și alt vas al acesteia își propune să ia pe bord un număr însemnat de bulgari pentru a-i debarca pe teritoriul otoman. Nota adaugă că, în astfel de cazuri — acesta ar fi deci al doilea — responsabilitatea cade asupra companiei. Separat de această notă și referitor la vasul Radetzki, Kogălniceanu cere — deși știa că aceasta era imposibil — ca vaporul să fie trimis în apele romînești pentru anchetă¹¹. Cere apoi ca vasele companiei, cu excepția celor rapide, să nu mai acosteze în porturile bulgărești¹².

În sfârșit, Kogălniceanu ia în serios scrisorile lui Asim cu toate exagerările lor, ordonă măsuri severe și-i comunică rezultate satisfăcătoare. Astfel, Asim îi notifică lui Kogălniceanu că 2—3 000 de bulgari s-ar aduna la Caracal spre a trece în Turcia sau că alții s-ar aduna la Brăila. Kogălniceanu merge pînă acolo încît afirmă că va ocupa cu armată porturile romînești¹³. În general, notele sale către Asim arată o promptitudine și o severitate excesivă, încît pînă la urmă guvernatorul vilaetului îi adresează mulțumiri. Nu mai vorbim de numeroasa corespondență și de multiplele măsuri pe care le ia Kogălniceanu

⁹ Documente privind Istoria Romîniei... Vol. I, p. II, pp. 155—157.

¹⁰ *Ibidem*, pp. 154—155.

¹¹ *Ibidem*, pp. 159—161.

¹² *Ibidem*, p. 162.

¹³ *Ibidem*, pp. 159—161.

pe linie internă — în legătură cu miniștrii respectivi — de la Interne, Finanțe sau Război, sau de dispozițiile directe date autorităților de la Dunăre. Toate erau însă de pură paradă. Ceata trecuse și alta nu mai putea trece curînd. Cele cîteva mii de bulgari de la Caracal sau cele cîteva sute anunțate de prefectul de Olt ¹⁴ s-au dovedit a fi fost grupuri de 20—30 de grădinari ce se perindau în mod obișnuit.

Trebuie să remarcăm, că în afară de abilitatea politică a lui Kogălniceanu, împrejurările l-au ajutat tocmai în momentul cel mai critic, adică în acela al trecerii cetei lui Botev. Debarcarea cetei la 18 mai a coincis cu detronarea sultanului Abdul-Azis și înlocuirea lui cu sultanul Murad, care se petrece în noaptea de 17 spre 18 mai ¹⁵. Aceasta a făcut ca guvernul turcesc să aibă în fața sa probleme cu mult mai importante decît trecerea unei cete bulgărești peste Dunăre. Așa se explică faptul că Poarta nu a protestat imediat.

Dintre măsurile interne luate de Kogălniceanu, cea mai importantă este, fără îndoială, nota sa către Ministerul de interne adresată la 31 mai, adică două săptămîni de la trecerea cetei lui Botev, în care cere expulzarea din România a lui Liuben Karavelov și Kiriak Tankov, ca unii ce organizau astfel de cete ¹⁶.

În sfîrșit, în ședința Camerei din 26 iunie 1876 Kogălniceanu cere să se aleagă o comisie care să cerceteze lucrările Ministerului de externe și politica de neutralitate a guvernului, deoarece — afirmă el — problemele de politică externă «chiar în parlamentele țărilor celor mai puternice nu se hotărăsc în ședință publică» ¹⁷.

Kiriak Tankov făcuse parte din Comitetul revoluționar bulgar de la București împreună cu Karavelov și Botev. La 10 mai 1876 era președintele noului Comitet central revoluționar bulgar din București, al cărui președinte de onoare era rusul Vladimir Ionin. Printre membrii acestui comitet era și Ivan Vazov, poetul național al Bulgariei ¹⁸.

Kogălniceanu a prezentat acestei comisii o serie de documente, iar K. Tankov s-a grăbit, după cum afirmă personal, să-și ia copii autentice ¹⁹ după toate aceste documente din perioada 20 aprilie — 21 iunie 1876 referitoare la evenimintele din preajma trecerii cetei lui Botev.

Acestea sînt izvoarele pe baza cărora s-a putut aprecia pînă acum atitudinea lui M. Kogălniceanu în perioada dată.

Rămîne să vedem dacă această neutralitate, pe care Kogălniceanu voia să o dovedească, în special Turciei cît și Camerei, reflectă într-adevăr situația reală.

Arătăm mai sus că atît acad. P. Constantinescu-Iași, cît și prof. V. Maciu și-au exprimat în această privință, pe baza documentelor de mai sus, unele îndoieli bine justificate ²⁰. Este adevărat că ele nu au dus la o determinare amănunțită a politicii lui Kogălniceanu, deoarece acești cercetători au îmbrățișat o perioadă mai lungă de peste 10 ani de zile și nu una cu totul restrînsă, ca aceea care face obiectul articolului de față.

¹⁴ *Ibidem*, pp. 180—183.

¹⁵ *Ibidem*, pp. 157—158.

¹⁶ *Ibidem*, p. 172 și Tankov, *op. cit.*, p. 236.

¹⁷ *Ibidem*, p. 284; Vasile Maciu, *op. cit.*, p. 41.

¹⁸ D. Kosev, *Лекции по нова българска история*, Sofia, 1951, pp. 249—250. Acest comitet se numea oficial „Comunitatea centrală bulgară de binefacere”

¹⁹ K. Tankov, *op. cit.*, p. 207.

²⁰ P. Constantinescu-Iași, *Liberalii romîni...*, p. 22, arată clar că M. Kogălniceanu ducea o politică de duplicitate; V. Maciu, *op. cit.*, pp. 40—41.

Pe baza acelorasi documente, dar mai ales pe baza unor documente bulgare și turcești care le completează, se poate afirma că în această perioadă M. Kogălniceanu nu a dus față de Turcia o politică de «neutralitate absolută», de «perfectă armonie și desăvârșită înțelegere» așa cum afirmă²¹, ci dimpotrivă, așa cum arată acad. P. Constantinescu-Iași: «Acțiunea de susținere a răsculaților bulgari de către unii dintre oamenii politici români făcea parte din acțiunea mai largă a luptei pentru independență față de Poarta otomană...»^{21a}.

Pentru o politică de «perfectă armonie și desăvârșită înțelegere» față de Poartă, Kogălniceanu ar fi trebuit să desființeze organizațiile revoluționare bulgare care existau la noi, să expulzeze o serie de fruntași revoluționari bulgari, să interzică apariția unei serii de publicații periodice sau neperiodice cu conținut revoluționar și să ceară guvernului ca măcar șefii autorităților din porturile dunărene să fie aleși dintre oamenii cei mai siguri, făcând la nevoie chiar eventuale schimbări sau mutări, iar după trecerea cetei să ia cele mai severe măsuri. Putea fi vorba de «neutralitate absolută» față de Poartă, cînd Botev, cunoscut prin activitatea sa revoluționară, tipărea în ziare articole incendiare, sau cutreiera țara pentru a-și organiza ceata?²² Iată numai cîteva din «titlurile» articolelor lui Botev — pentru a nu intra în conținutul lor — apărute în iulie și august 1875 în ziarul său «Zname»; «Răscoala din Herțegovina și necesitatea de a se răscola și bulgarii»; «Necesitatea ca poporul bulgar să treacă de îndată la răscoală», sau la finele lui august «Fraților, nu trebuie să mai așteptăm»²³.

În sfîrșit, cu vreo zece zile înainte de a pleca împreună cu ceata sa, Botev publică în ziarul său «Bulgaria nouă», un articol în care nu atacă numai Turcia, ci și întreaga diplomatie europeană, ba chiar și guvernul român, dar pe ultimul într-o formă care era destinată a-i face servicii și a înșela Poarta. Deși n-am vrea să lungim articolul de față, trebuie totuși să cităm cîteva pasaje. (Pasajul în care Botev vorbește de romîni va fi explicat mai jos, deoarece el trebuie legat de o altă afirmație similară a sa).

Articolul începe astfel: «Drama din peninsula balcanică a început să se desfășoare». Și Botev arată că actul întâi al acesteia l-au început «vitejii frați din Herțegovina, al doilea prezintă diverse pantomime inutile, strategice și diplomatice, din partea Serbiei și Muntenegrului, iar cel de-al treilea, al cărui început trebuia să fie sfîrșitul neomenoasei stăpîniri turcești și în care trebuia să apară întregul cor al slavilor de sud, a fost început doar de poporul... bulgar...» Comentînd apoi știrile telegrafice asupra răscoalei, Botev continuă: «Într-un cuvînt, răscoala bulgară a intrat în drepturile sale și lupta se duce cu toată disperarea. Măcelul va fi groaznic și odios, și de ambele părți vor cădea jertfe nenumărate. Dar tremurați, tiranilor! Inebuniți, diplomaților! Iar voi, mari regi iudei ai capitalului, zmulgeți-vă părul din cap! Idolul din Bosfor se va prăbuși, «omul bolnav» va muri și nenumăratele voastre capitaluri se vor îneca în gunoiul stricăciunilor turcești și în singele sfînt al libertății noastre. Aici (adică în Bulgaria) nu mai e Menșikov ca la Constantinopol și nici Rusia cu cazacii săi la Dunăre, împotriva cărora să vă ridicați, să ucideți 800 000 de oameni și să cheltuiți peste 9 milioane de franci ca să păstrați echilibrul

²¹ *Documente privind istoria Romîniei...* pp. 145—147, 192—193.

^{21a} P. Constantinescu-Iași, *Studii istorice romîno-bulgare*, Buc., 1956, p. 161.

²² P. Constantinescu-Iași, *Despre Romîni și Bulgari*, București, 1949, pp. 62—63; Vasile Maciu, *op. cit.*, p. 39.

²³ Hristo Botev, *Съчинения (Политически статии)*, sub redacția lui Mihail Dimitrov, Sofia, 1945, vol. II, pp. 92—103.

european. Aici nu e Serbia și Muntenegru cu înțelepții lor cnezi și diplomați (cuvîntul e spus în ironie), contra cărora să utilizați jugul și banii domnului Andrassy ca să-i faceți să nu turbure «pacea generală». Aici nu e vorba de cei trei patrioți romîni care pentru un «aferim» din partea turcilor sînt gata să-și păstreze neutralitatea lor într-un asemenea grad, încît de frică pentru latinismul lor să fie gata să ne ducă acolo unde au murit și strămoșii lor Brîncoveni». În continuare, Botev arată că e vorba acum de poporul bulgar ce luptă disperat cu deviza «libertate sau moarte» și mai atacă o dată diplomația europeană și pe «nobilul conte tătar Andrassy»²⁴.

Acesta era revoluționarul Hristo Botev, care tocmai în momentul cînd Kogălniceanu înnegrea atîta hîrtie ca să dovedească poziția de strictă neutralitate a țării și politica sa de loialitate, umbla nestîngerit prin țară și-și pregătea oameni sau îi îmbarca prin diferite porturi romînești, de altfel — după cum vom vedea mai jos — cu știrea sau chiar cu sprijinul aceluiași autorități romînești.

Felul în care turcii apreciau ziarul «Bulgaria nouă», se poate vedea dintr-un document turcesc publicat de Boris Nedkov în articolul său «Documente turcești asupra cetii lui Botev»²⁵. Este vorba de o telegramă a lui Halil pașa de la Vidin către autoritățile din Oreahovo, dată la 11 mai 1876, cu următorul conținut:

«Administrația regională ordonă telegrafic interzicerea introducerii în interiorul vilaetului a ziarului «Bulgaria nouă» ce apare în limba bulgară la București și care are un conținut cu totul dăunător. Trebuie să cercetați cine primește acest ziar, să opriți aducerea lui, veghind asupra acestui lucru cu mare strășnicie». (Pe verso se vede că organele vămii și serviciul pașapoartelor din Oreahovo au luat cunoștință și măsuri).

Cu toate acestea, la noi nu s-a luat nici o măsură împotriva lui Botev, iar ziarul a continuat să apară și după moartea sa pînă la războiul din 1877²⁶.

Este adevărat că Kogălniceanu, dîndu-și seama că Poarta ar putea să-l întrebe, de ce pe baza acestei neutralități pe care o trimbițează n-a luat măsuri din vreme și nu l-a expulzat pe Botev, a trecut la acte care să-l pună la adăpost de această eventuală și neplăcută situație. De aceea a cerut el expulzarea lui Karavelov și K. Tankov. Înainte de a arăta ce anume măsuri s-au luat împotriva celor doi fruntași — și aceasta după cele mai incontestabile documente, adică după însași spusele lui Kiriak Tankov — să examinăm nota lui Kogălniceanu din 31 mai 1876 către Ministerul de interne cu următorul conținut:

«Am onoare a vă confirma ceea ce v-am comunicat și verbal, că înrolarea bulgarilor și formarea lor în bande organizate pentru a trece în Turcia sau în Serbia, se face sub direcțiunea îndeosebi a numiților L. Karavelov și K. Tankov».

«După informațiile pozitive ce am, amîndoi acești străini pun o activitate excepțională pentru organizarea bandelor și au ramificațiuni întinse cu diferite comitete din țară și din străinătate, astfel încît pînă la un oarecare punct lovesc în neutralitatea ce guvernul actual și-a impus».

²⁴ *Ibidem*, pp. 355—357.

²⁵ În *Христо Ботев, Сборник по случай сто години от рождението му* (под редакцията на Михаил Димитров и Петър Диневков, Sofia, 1949, p. 684—5).

²⁶ Maniu Stoianov, *Българска възрожденска книжнина*, Sofia, 1957, I, p. 464.

« Cel dintîi, dacă nu mă înşel, a şi fost expulzat din ţară în anul 1872 şi nu înţeleg cum a putut reveni fără autorizaţiunea Guvernului, cerută de articolul 179 din Codul Penal ».

« Vin dar a vă ruga, Domnule Ministru, să binevoiţi a intima susnumiţilor un ordin pozitiv de a părăsi România în termenul cel mai scurt ».

« Această măsură administrativă ar fi pe deplin justificată, pentru că este un act de înaltă administraţiune, motivat pe necesităţi şi pe convenţii internaţionale ».

« Guvernul ar putea intenta o acţiune penală sus-zişilor; cred însă că pentru motivele ce veţi aprecia şi Domnia Voastră, este mai bine de a vă pronunţa asupra măsurii ce vă propun prin adresa de faţă ». Semnat Kogălnicean ²⁷.

Deci Kogălniceanu în nota citată recunoaşte existenţa acestei organizaţii, cu comitete în ţară, fapt care — după cum afirmase mai înainte lui Asim — n-ar fi trebuit tolerat, deoarece, Constituţia ţării prevedea dreptul de asociere numai pentru romîni. Recunoştea că aceştia organizează « bande » pentru a le trece peste Dunăre, că ar trebui să li se intenteze o acţiune penală, că prezenţa lui Karavelov, expulzat o dată, însemna încălcarea art. 179 din Codul Penal etc.

Adică, în concluzie, Kogălniceanu invoca argumente pe baza cărora i se putea dovedi că activitatea acestor bulgari nu încălca numai o politică de neutralitate pe care guvernul şi-a impus-o din cauza unei situaţii externe încordate, ci încălca însăşi Constituţia şi legile ţării, chiar într-o situaţie normală. Şi cu toate acestea, Kogălniceanu nu cere darea în judecată, urmată de o condamnare sigură, ci doar expulzarea.

Nu e locul să arătăm aici cum s-a făcut expulzarea lui Karavelov în 1872, cînd un comisar turc venise să-l ceară guvernului nostru pentru a fi judecat şi el o dată cu Levski, ci ne oprim la urmările acestei cereri de expulzare cerută de Kogălniceanu în 1876.

K. Tankov, tipărind în 1901 documentele de care vorbeam, le însoţeşte de o introducere în care afirmă că le publică tocmai pentru că arată « în mod reliefat, care a fost în trecutul apropiat atitudinea guvernului român faţă de acţiunile bulgarilor ». După ce aminteşte de atitudinea binevoitoare a guvernului român în timpul trecerii cetelor lui Totio, Panaiot Hitov şi Hagi Dimităr (1867—1868), Tankov serie referitor la expulzarea sa şi a lui Karavelov: « Aceasta nu s-a făcut, dar cele două persoane au fost închise la prefectura poliţiei şi pe urmă la închisoarea Văcăreşti cîteva zile, de unde au fost eliberate — fără nici un fel de alte urmări... »

În privinţa atitudinii lui Kogălniceanu în general, iată ce scrie acelaşi Tankov: « Într-adevăr, M. Kogălniceanu, ministrul de externe, adresă la 20 aprilie 1876 o circulară către căpitani de porturi, prin care le ordonă să vegheze atent asupra străinilor ce trec din sau în Turcia, prin oraşele romîneşti de la Dunăre, dar ca urmare a acestui ordin, *vitejii din ceata lui Botev trec fără nici o piedică Dunărea avec armes et bagages*. Cînd totul se terminase, Kogălniceanu muştră printr-o altă circulară pe căpitani de la Dunăre, adresează cîteva note patetice, relative la aceeaşi întîmplare, către colegii săi de la interne, finanţe şi război, şi cu aceasta totul ia sfîrşit ». În general vorbind despre notele lui Asim paşa şi altele, Tankov recunoaşte că Kogălniceanu a ştiut să le răspundă

²⁷ K. Tankov, *op. cit.*, p. 236; *Documente privind istoria Romîniei...*, p. 172.

foarte abil²⁸. În concluzie putem spune că Kogălniceanu nu s-a gândit în mod serios la expulzarea lui Karavelov și Tankov. Pentru el totul era să se înarmeze cu o serie de măsuri luate pe hîrtie și să alcătuiască din aceste hîrtii un dosar întreg pentru a dovedi cu ele « neutralitatea Romîniei ». Acesta este și scopul urmărit prin înființarea acelei comisii parlamentare care să examineze « lucrările » Ministerului de externe, adică vasta corespondență de care am vorbit pînă acum.

Putem afirma că M. Kogălniceanu n-a prezentat însă acelei comisii toate documentele din perioada de care ne ocupăm. Așa de pildă nu apar aci documentele nr. 164 și 174 publicate în colecția citată a Academiei R.P.R. Aceasta însă reiese și din faptul următor: În nota citată, pe care o adresa agentului nostru la Poartă la 14 mai, Kogălniceanu afirmă textual: « Se pare că guvernatorul general (Asim) nu s-a oprit aici: după *rapoartele confidențiale ale funcționarilor de la frontiera noastră*, el nu pregetă să critice guvernul princiar. La nevoie v-ași putea cita numele acestor funcționari »²⁹. De aci rezultă că M. Kogălniceanu primea astfel de rapoarte informative asupra adevăratei situații de la Dunăre și după cum se vede nu de la unul, ci de la mai mulți funcționari. Dacă aceste rapoarte cuprindeau — în afară de cele referitoare la afirmațiile lui Asim — și alte știri, este clar că acestea din urmă nu alcătuiau documente probatorii pentru o politică de neutralitate, ci dimpotrivă. Dacă ele ar fi fost dovezi favorabile politicii pe care o afișa Kogălniceanu, e sigur că acesta le-ar fi adăugat la cele prezentate comisiei sau chiar Porții.

Nu credem totuși că M. Kogălniceanu a îndemnat direct sau, mai ales în scris, pe acești funcționari să ajute sau să închidă ochii la cele ce se petreceau în porturile de la Dunăre. Aceasta n-ar fi putut-o face și, de altfel, nici nu era nevoie.

Pentru a nu fi înțeleși greșit, este cazul să facem unele precizări. În primul rînd, fără îndoială, nu putem generaliza. Aprecierile ce le facem mai jos nu se referă la autoritățile romînești în totalitatea lor, ci numai la acelea pentru care avem mărturii documentare ce atestă această atitudine. Este vorba, în imensa majoritate, de mici funcționari administrativi care se aflau departe de centru, pe malurile Dunării, la Giurgiu, Turnu Măgurele, Bechet sau Corabia. Pe de altă parte trebuie să ținem seama și de situația locală. În aceste localități, ca și în satele din jurul lor, își găsiseră de mult adăpost atîția bulgari care fugiseră din vremuri mai vechi de robia turcească. Dintre acești vechi « băjenari » unii se topiseră de mult în mijlocul populației de baștină, alții mai păstrau amintirea originii lor, în sfîrșit alți cîțiva ajunseseră să ocupe slujbe mai mult sau mai puțin importante în administrația locală.

În al doilea rînd, acești funcționari, cu toate dispozițiile ce primeau, puteau acționa fără grijă. Autoritatea centrală era departe și i-ar fi putut cu greu controla, mai ales dacă procedau cît de cît cu prudență. În nici un caz, acționînd după sentimentele lor, aceste autorități nu exprimă atitudinea guvernului,

²⁸ K. Tankov, *op. cit.*, pp. 205—209. Cîte zile sînt aceste « cîteva » e mai greu de spus. În orice caz, la începutul lui iunie Tankov era liber. Probabil că n-a stat închis mai mult de 3—4 zile. Karavelov a mai rămas și după aceea încă vreo 2—3 zile, căci adresa din închisoare o scrisoare lui Tankov în legătură cu niște voluntari ce veneau din Basarabia și urmau să treacă în Serbia. În orice caz, regimul era de așa natură, încît putea scrie asemenea scrisori. Tot din scrisoare se vede că a doua zi se aștepta să iasă și el. Scrisoarea e datată de editor — începutul lui iunie. Vezi M. Dimitrov, *Публицистика на Любен Каравелов*, Sofia, 1957, p. 613.

²⁹ *Documente privind istoria Romîniei*..., vol. I, partea II, p. 159.

care le trimitea ordine din ce în ce mai severe, ci dimpotrivă, prin aceasta ele se situează alături de mase. Cu totul alta este atitudinea autorităților ce se află mai departe de Dunăre — sub ochii organelor centrale. De aceea și funcționarii citați în documentele ce urmează procedează discret temîndu-se să nu fie descoperiți în fața guvernului.

Atitudinea acestor funcționari de la Giurgiu, Turnu Măgurele, Bechet sau Corabia era cu totul favorabilă bulgarilor și Kogălniceanu știa aceasta. Oamenii de rînd, masele, sprijineau pe acești revoluționari mai ales acum cînd poporul bulgar, care lupta pentru libertate, trecea prin cele mai grele clipe, cînd ziarele publicau largi corespondențe asupra răscoalei din Bulgaria³⁰ și cînd cruzimile turcești depășiseră orice limită, așa cum Kogălniceanu o arăta însuși mai tîrziu³¹. De aceea nu era nevoie decît ca aceste autorități să închidă pur și simplu ochii la cele ce se petreceau, știind bine că procedînd astfel, adică încălcînd ordinele oficiale, nu vor avea de suferit. Oare căpitani de porturi nu aveau nici o vină, cînd, cu toată vigilența sporită ce li se cerea lăsaseră să se imbarce 200 de cetași? Oare Kogălniceanu nu ar fi trebuit să ceară în acest caz destituirea, mutarea sau în orice caz o pedeapsă cît de mică pentru cei ce lăsaseră pe cetași să treacă Dunărea? Or, Kogălniceanu, în fața acestei situații, dă o circulară către căpitani de porturi, în care, după ce le amintește ordinele date, scrie textual: « Faptul întîmplat pe vaporul Radetzki îmi dă dreptul a vă înscrie pe unii din domniile voastre cu notă neagră, pentru că n-au fost pătrunși de obligația ce au către guvern ca să respecte și să execute cu religiozitate ordinele ce au ».

« Vă previn doar, că dacă veți trece cu ușurință asupra ordinelor ce primiți de la Minister, voi cere de la Măria Sa Domnul destituirea din postul ce ocupați »³². Doar prefectul de Vlașca a fost schimbat pentru a face impresie probabil lui Asim³³.

Este foarte important să vedem care a fost atitudinea reală, nu cea oficială a acestor autorități. De fapt, tot ce s-a susținut pînă acum, atît despre atitudinea lui Kogălniceanu, cît și despre aceea a autorităților romînești ce primeau dispoziții din partea lui sînt simple concluzii logice. *Nu s-a utilizat pînă acum nici un document care să afirme direct această atitudine favorabilă.* Considerăm că măsurile reale luate față de revoluționarii bulgari de către autoritățile noastre se pot vedea foarte bine nu atît din documentele romînești — care arată doar o atitudine oficială — ci din cele bulgărești, adică din mărturiile acelor revoluționari, care au simțit sau ar fi putut să simtă pe spatele lor, diferitele măsuri represive. Aceste mărturii sînt cele mai importante materiale noi utilizate în articolul de față și ele arată situația reală.

Oare aceste autorități din interiorul țării sau de la Dunăre nu știau nimic de pregătirile cetei lui Botev? Iată ce scrie în această privință Ivan Vazov, care în 1876 era membru al Comitetului revoluționar bulgar de la București: « Toți emigranții din București și din alte orașe se făceau că nu știu nimic de această întreprindere (este vorba de ceata lui Botev — n.n.) pentru ca autoritățile romînești să nu afle cumva și să intervină. Dar autoritățile o știau mai

³⁰ P. Constantinescu-Iași, *Studii istorice romîno-bulgare*, Buc., 1956 pp. 137—171.

³¹ *Documente privind istoria Romîniei . . .*, vol. cit., pp. 292—294; V. Maciu, *op. cit.*, pp. 42—43.

³² *Ibidem*, p. 166.

³³ *Ibidem*, p. 17.

bine decît oricine. Comunicări secrete fuseseră trimise prefectilor, ca să închidă ochii »³⁴.

Dar atitudinea acestor autorități locale o putem aprecia cel mai bine din însemnările lăsate de căpeteniile cetașilor. Cei care au avut grijă efectiv de adunarea, echiparea, înarmarea și imbarcarea cetașilor lui Botev la Turnu-Măgurele, Corabia și Bechet au fost, respectiv, Kiril Botev — fratele poetului, Ivanița Dancev și Nicola Obretenov.

Iată ce scrie Kiril Botev: «Adusesem la Turnu Măgurele nouă inși, haiduci din ceata lui Stoil, băieți foarte buni și viteji. N-aveau pașapoarte. La Turnu Măgurele aveam însă un om al nostru, care-i ascunse într-un șlep, iar după aceea îi aduserăm în oraș, unde aveam și comitet (revoluționar)... În acest timp, Voinovski îmi aduse un revolver și o sabie. Prefectul orașului află de sosirea cetașilor bulgari (ba prinseseră și pe cetașii care nu aveau pașapoarte) și ne chemă. Mă întrebă de unde sintem și la ce-am venit. Pe atunci eram învățător la Giurgiu, iar Voinovski era un tânăr sublocotenent în armata rusă, dar bulgar de origină. Prefectul ne întrebă: Ce căutați aici, cine sînt oamenii aștia pe care i-ați adus și de ce n-au pașapoarte? Îi spuserăm că sînt oameni de ai noștri, că mergem în Serbia și că-i ducem acolo. După o lungă convorbire, prefectul ne spuse: și eu sînt bulgar, vă simpatizez și doresc ca Bulgaria să fie liberă cît mai repede. Și fără multă vorbă ne dădu drumul și ne dădu voie să ne înarmăm »³⁵.

Nicola Obretenov arată cum s-au petrecut lucrurile la Bechet: «Primarul Bechetului, care era bulgar, ne dădu cîteva puști și săbii. Erau depozitate într-o baracă, căreia îi făcurăm o spărtură prin spate, ca să poată dovedi că ar fi fost furate. Ne simpatizau și administratorul vămii, și polițaiul, așa că am lucrat cu totul liber»³⁶. Ba, am adăoga noi, atît de liber, încît spionii turci trimiși la Bechet de către Asim de la Rusciuk nu trebuiau să fie prea isteți ca să vadă totul și să raporteze imediat. Iată un extras din documentul turcesc, referitor la aceasta, publicat tot de Boris Nedkov: «După informațiile date de agenții secreți trimiși să spioneze, în orașul Bechet din fața Rahovei și în satele din jurul său se află vreo 120 de răsculați, care așteaptă dispoziții de la căpeteniile lor din Turnu Severin, pentru a trece Dunărea... » și textul continuă, arătînd măsurile ce trebuie luate³⁷. Este adevărat că știrile transmise erau puțin exagerate și lipsite de precizie, dar ele constituie o dovadă în plus că la Bechet s-a lucrat în voie, fără teamă de autoritățile românești.

Să vedem ce se petrece și la Giurgiu. Zahari Stoianov, primul biograf al lui Botev, citează mărturia unui bulgar din Giurgiu, anume Andreolu, care relatează imbarcarea cetașilor și a lui Botev pe vasul Radetzki. Iată ce scrie Zahari Stoianov: «Fiind duminică, veniseră la schelă nu numai bulgari (din oraș), ci și mulți romîni, care, cu toate că nu știau nimic pozitiv, — cu excepția celor de încredere — bănuiau ceva, căci așa erau împrejurările politice ale vremii. Tot Andreolu povestește că cetașii aducîndu-și una-alta de pe la hanuri sau

³⁴ Ivan Vazov, *Събрани съчинения* (redacția M. Arnaudov), Sofia, 1943, V, p. 254. Ivan Vazov, *Оропști*, trad. C. Velichi, București, 1959, p. 200.

³⁵ Alexandru Burmov, *Христо Ботев през погледа на съвременниците* си, Sofia, 1945, pp. 113—114.

³⁶ *Ibidem*, p. 171; vezi și Nicola T. Obretenov, *Спомени на българските възстания*, Sofia, 1942, pp. 268—269.

³⁷ Boris Nedkov, *op. cit.*, p. 690.

din port la schelă, din câțiva saci se iveau întâmplător fie țeava unei puști, fie tocul unei alte arme. Unii comisari de poliție atrăgeau atenția cite unui bulgar, dar puneau degetul la gură, adică voiau să spună că văd totul, dar sînt gata să-i ajute »³⁸.

De altfel, adăugăm noi, autoritățile din Giurgiu închiseseră ochii mai de mult. Rășcoala din aprilie fusese pregătită de un comitet revoluționar care funcționase la Giurgiu cu vreo patru luni de zile mai înainte, într-o casă pe care revoluționarii o numeau « cazarma ». Iată ce relatează despre aceasta Nicola Obretenov: « Oricît am fi lucrat noi în taină, spionii turci mirosiseră ceva. De crăciun veni Gorov să ne spună la mulți ani, dar găsi la poartă un sergent de poliție, care lăsa pe oricine să intre, dar nu-l mai lăsa să iasă din casă. Gorov, pe care-l numeam « consul bulgar », nu putea să ne ajute cu nimic, deoarece era și el arestat ca și noi. La întrebarea de ce este pus să păzească, sergentul răspunse că i-a dat ordin « domnu polițai ». Atunci Stambolov și Dragostinov... se duseră să se plîngă mai întîi polițaiului. Cînd acesta îi înjură, ei se duseră la procuror și se plinseră de atitudinea polițaiului. Atunci procurorul veni mai întîi la polițai și îi spuse că-l va da în judecată, iar după aceea veni și la noi. După ce izgoni strața, ne spuse să ne împrăștiem pentru cîtva timp, ca să nu se facă din aceasta o problemă diplomatică, deoarece pe atunci România era vasală Turciei. Pe urmă aflară noi că polițaiul din Giurgiu era armean și fusese cumpărat de spionul turc Haji Bohoz, la fel armean, ca să ne prindă și să ne predea poliției turcești din Rusciuk, ducîndu-ne într-o noapte pe gheață, deoarece Dunărea era înghețată »³⁹. Pasagiul este foarte interesant. Observăm că spionul turc nu avea nici o încredere în autoritățile românești, ci numai într-un singur polițai cumpărat cu bani și care trebuia să-i înlesnească prinderea revoluționarilor și trecerea lor pe furiș peste Dunăre. Normal ar fi fost — pentru o politică loială — ca acești revoluționari, care erau supuși turci, o dată descoperiți, să fi fost predați îndată lui Asîm de la Rusciuk și aceasta prin concursul tuturor autorităților românești. Prinderea și trecerea pe furiș la Rusciuk a acestor revoluționari e o dovadă clară de convingerea turcilor că unele autorități românești sprijineau pe răsculați, ceea ce o dovedește de altfel și atitudinea clară a procurorului. Deși considerăm că pasagiul e complet edificator, merită să fie subliniate și alte două elemente. În primul rînd, atunci cînd la cererea lui Kogălniceanu, directorul Herișescu din Ministerul de interne a venit la Giurgiu în anchetă, acesta s-a mărginit să cerceteze doar hotelul « Basarab ». Dacă ar fi vizitat și micul hotel « Kiselef » sau cîteva hanuri din oraș, ar fi dat ușor și peste cetași și peste arme. Fie din proprie inițiativă, fie din cauza directivelor primite, fie din dibăcia autorităților locale, — aceasta nu o știm — Herișescu n-a făcut-o sau cel puțin n-a menționat-o în acel raport scris după care s-a trimis o copie lui Asîm.

Tot autoritățile locale din Giurgiu au fost acelea care, cu toată vigilența ordonată pe hîrtie de Kogălniceanu, n-au vrut să cerceteze cauza pentru care școala bulgară de la Giurgiu fusese asaltată în cele cîteva zile dinaintea îmbarcării lui Botev de numeroase telegrame cu conținut « comercial », ce nu fuseseră adresate niciodată unei asemenea instituții culturale și care de fapt anunțau că în porturile dunărene cetașii erau gata și așteptau trecerea vasului Radetzki⁴⁰.

³⁸ Zahari Stoianov, *Христо Ботев*, Russe, 1891, p. 331.

³⁹ N. Obretenov, *op. cit.*, pp. 249—250.

⁴⁰ Zahari Stoianov, *op. cit.*, pp. 328—330.

Considerăm că din mărturiile de mai sus, la care se pot adăuga și altele de același fel, nu mai poate fi nici o îndoială asupra atitudinii unor autorități românești din porturile dunărene.

Rămîne să vedem cum trebuie să fie înțelese afirmațiile lui Botev cuprinse în articolul său din 3 mai 1876, citat mai sus, și în care arată că cei 3 patrioți romîni ar fi gata pentru un «aferim» din partea Porții să-și păstreze neutralitatea lor într-un asemenea grad încît să predea turcilor pe revoluționarii bulgari. Această afirmație voia să dovedească tuturor că guvernul român și, în primul rînd Kogălniceanu, păstra o strictă neutralitate și că persecuta pe revoluționarii bulgari. O afirmație asemănătoare se află și în scrisoarea pe care a adresat-o Botev căpitanului și pasagerilor de pe vasul Radetzki, după ce l-au luat în stăpînire. Aici se arată că această ceată a sa a fost pregătită «fără știrea și cu toate persecuțiile autorităților țării a cărei neutralitate am respectat-o»⁴¹. După cum se vede, în ambele texte Botev insistă asupra faptului că România era neutră, că urmărea pe revoluționarii bulgari și că autoritățile n-au știut nimic despre pregătirea cetei. În special, în ultima scrisoare, așa cum remarcă și Zahari Stoianov, Botev a făcut această afirmație în mod expres, pentru a nu compromite guvernul român față de diplomația europeană și mai ales față de Turcia, știind bine că de acest ajutor bulgarii mai aveau nevoie. Că Botev nu credea în aceste «persecuții» ne-o arată «Apelul» pe care l-a scris înainte de a trece Dunărea și în care adresîndu-se romînilor spune: «Frați romîni, pe noi ne leagă de voi simpatia cea mai vie și care n-a fost violată niciodată, măcar de o singură neînțelegere»⁴².

În concluzie, atitudinea lui Kogălniceanu și a unor autorități românești în perioada trecerii cetei lui Hristo Botev a fost de fapt o sprijinire netă a acesteia, cu toate dovezile de strictă neutralitate pe care Kogălniceanu le prezenta Porții sau Camerii. Că se trimiseseră comunicări secrete tuturor prefecților, ca să închidă ochii asupra pregătirilor revoluționarilor, așa cum afirmă Vazov, aceasta e posibil. Totuși, pînă la descoperirea unor asemenea acte confidentiale, putem crede numai în anumite comunicări verbale. De altfel, nu era nevoie de acte scrise, dat fiind marea simpatie a maselor față de acești luptători pentru libertate. Această simpatie, atunci cînd nu a fost manifestată prea deschis — ca la Bechet — a împiedicat în mare măsură acțiunea numeroșilor spioni turci. Considerăm că fără acest sprijin generos, trecerea cetei lui Hristo Botev — moment epocal și epilog al răscoalei din aprilie — nu ar fi fost posibilă. Ea ar fi fost descoperită la Giurgiu, la Turnu Măgurele sau la Bechet și predată turcilor.

E clar că în anumite împrejurări, adică atunci cînd bulgarii lucrau prea pe față și puteau compromite autoritățile, se luau oarecare măsuri de circumstanță, dar niciodată ele nu mergeau la condamnări sau expulzări, așa cum ar fi cerut-o legile țării sau așa-zisa neutralitate. Cazuri de acestea — în afară de cele cîteva zile de arest date lui Karavelov și Tankov — se mai pot cita. Astfel Gorov — bulgarul care l-a însoțit pe Botev de la Giurgiu la Bechet și care a transmis telegramele către străinătate anunțînd trecerea cetei lui Botev, a fost arestat, fără a i se face însă proces și fără a fi predat turcilor⁴³. La fel se pot cita și alte incidente de mică importanță și fără urmări, pînă spre 10—15 iunie cînd situația se schimbă din cauza iminentului conflict militar sirbo-turc.

⁴¹ Zaharia Stoianov, *op. cit.*, p. 363.

⁴² [P. Constantinescu-Iași] în broșura *Hristo Botev mare poet și erou național bulgar 1848—1876*, București, (fără an), p. 17.

⁴³ Zahari Stoianov, *op. cit.*, p. 247.

Cu aceasta însă începe o nouă etapă a politicii lui Kogălniceanu, care nu intră în cadrul articolului nostru.

Pe baza celor de mai sus putem afirma că politica lui Kogălniceanu în perioada examinată apare doar ca o politică de neutralitate, dar în realitate este o politică de sprijinire a mișcării revoluționare bulgare. Kogălniceanu nu a suspendat ziarele bulgare, nu a expulzat pe revoluționari și în special pe Botev și a lăsat ca autoritățile provinciale și masele populare, care simpatizau cu aceștia să le dea tot sprijinul, dacă nu cumva a ordonat direct autorităților să închidă ochii așa cum o afirmă Vazov. Această atitudine este confirmată nu numai de fapte, ci de mărturiile clare și incontestabile făcute de înșiși revoluționarii și cetașii bulgari. Considerăm că nimeni alții decît aceștia sînt cei mai autorizați să arate dacă în perioada dată au fost ajutați sau persecutați. Ori afirmațiile lui Hristo Botev, Ivan Vazov, Zahari Stoianov, K. Tankov, Kiril Botev, Nicola Obretenov etc., sînt extrem de concludente pentru momentul prezentat.

Considerăm de asemenea că aceste « memorii » sînt, pentru problema noastră, izvoare de primă mînă. Conținutul lor subiectiv sau lipsa lor de precizie, firească la documente de asemenea natură, se poate referi la diverse date sau cifre, la anumite exagerări, care să arate tocmai dificultățile pe care le-au avut autorii lor, cu scopul de a-și sublinia anumite merite. În nici un caz ele nu pot exagera atunci cînd arată ajutorul dat, fapt care le-ar fi diminuat tocmai meritele pe care în primul rînd voiau să le dovedească acești revoluționari rămași în viață, prin publicarea amintirilor lor. Unele din aceste memorii, ca acelea ale lui Kiril Botev sau Nicola Obretenov au fost publicate după 1913, atunci cînd relațiile romîno-bulgare, atît din vina guvernanților noștri, cît și din cauza statelor apusene, se înrăutățiseră foarte mult. Toate sînt însă publicate după eliberarea Bulgariei, după 1877, cînd acești revoluționari erau în Bulgaria și cînd puteau spune adevărul pe față fără să le mai fie teamă de anumite repercusiuni.

Articolul de față se referă la un anume moment din perioada 1866—1877, la un moment de strînsă colaborare romîno-bulgară. Dacă în tot acest lung răstimp atitudinea maselor a fost pozitivă, aceea a guvernelor sau a diferiților oameni politici de la noi a avut și momente negative. Toate acestea trebuie studiate, căci numai așa se pot trage concluzii bine întemeiate pentru întreaga perioadă.

ОТНОШЕНИЕ МИХАИЛА КОГЭЛЬНИЧАНУ, НЕКОТОРЫХ РУМЫНСКИХ МЕСТНЫХ ВЛАСТЕЙ И НАРОДНЫХ МАСС ВО ВРЕМЯ ПЕРЕХОДА ДРУЖИНЫ ХРИСТО БОТЕВА

(27.VI—15.VI. 1876 г.)

(Резюме)

Позиции, которые занимали в свое время правящие круги Румынии и румынские политические деятели, по отношению к болгарским революционерам и к их организациям, образовавшимся в Бухаресте, не составляли до сих пор предмета исследования ни румынской, ни болгарской буржуазной историографии.

Этот вопрос впервые был исследован академиком П. Константи-неску-Яшь, который сделал в этом отношении важные выводы, касаю-щиеся целого периода.

В настоящей статье автор рассматривает вопрос о переходе через Дунай отряда Христо Ботева и ту позицию, которую занял в то время (27. IV. 1876—15. IV. 1876) по отношению к этому событию М. Когальничану, министр иностранных дел Румынии, а также и некоторые румынские власти в придунайских портах. Очерк основан не только на румынских документах, уже использованных и другими исследовате-лями, но главным образом на еще неисследованном материале, сос-тоящем из ряда болгарских и турецких документов.

Эти документы содержат в себе свидетельства некоторых руково-дителей болгарского революционного движения, как-то: Христо Ботева, Ивана Вазова, Кирила Ботева, И. Данчева, Н. Обретенова, К. Цан-кова и других. Свидетельства эти весьма красноречивы. И Когальни-чану, и некоторые румынские власти, и в особенности народные массы всячески поддерживали болгарских революционеров, несмотря на то, что официальная переписка между М. Когальничану и Портой производит впечатление, будто бы Румыния соблюдала в рассматриваемый период строгий нейтралитет.

L'ATTITUDE DE MIHAIL KOGĂLNICEANU, DES CERTAINES
AUTORITÉS ROUMAINES ET DES MASSES POPULAIRES PEN-
DANT LA TRAVERSÉE DU DANUBE PAR LE DÉTACHEMENT
DES RÉVOLUTIONNAIRES DE HRISTO BOTEV

(27.IV—15.VI. 1876.)

(Résumé)

L'attitude des différents gouvernements et des hommes politiques de Roumanie envers les révolutionnaires bulgares et leurs organisations politiques de Bucarest n'a préoccupé ni l'historiographie bourgeoise roumaine, ni celle des bulgares.

Ces relations ont été étudiées jusqu'ici par l'académicien P. Constantinescu-Iași, qui en a tiré des conclusions se importantes rapportant à une période plus étendue.

Dans le présent article, l'auteur examine le passage du Danube par le dé-tachement révolutionnaire de Hristo Botev et l'attitude qu'ont eue pendant cette période (27.IV au 15.VI.1876) M. Kogălniceanu, ministre des Affaires Etran-gères de Roumanie, ainsi que certaines autorités roumaines des ports du Danube.

L'étude se base non seulement sur la documentation roumaine utilisée également par d'autres investigateurs, mais surtout sur une documentation inédite composée de documents bulgares et de quelques documents tures. Il s'agit des témoignages de certains chefs révolutionnaires bulgares comme Hristo Botev, Iv. Vazov, Kiril Botev, I. Dančev, N. Obretenov, K. Tsankov et autres.

Leurs témoignages sont clairs. Kogălniceanu tout autant que les autorités roumaines, mais surtout les masses populaires ont appuyé pleinement l'atti-tude des révolutionnaires bulgares, quoique les documents principaux, la corres-pondance entre M. Kogălniceanu et la Porte veuillent donner l'impression que la Roumanie aurait eu, pendant cette période, une attitude de stricte neutralité.